

İ.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
Prof. Dr. Memduh YAŞA'ya Armağan

TÜRKİYE'DE VERGİ GELİRLERİ İÇİNDE DOLAYLI VERGİLERİN PAYININ ARTMASI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Doç. Dr. Eser KARAKAŞ
İ.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü
Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Türkiye'de toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı özellikle 1980'li yılların başından bu yana sürekli artış göstermektedir. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının 1981 - 1988 yılları arası % 35.5'dan % 50.3'e gelmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunların başyunda hiç kuşkusuz, dış ticaret hacminin 1960'lı, 70'li yıllara oranla çok artması, 1984'den sonra yürürlüğe giren K.D.V. ve belki de bazı siyasi-iktisadi tercihler gelmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının son on yıldır sürekli olarak artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artış ile birlikte, göze çarpan diğer bir nokta da, gerek özel tasarruf oranının, gerek ise toplam tasarruf oranının yine aynı dönem içinde önemli sayılabilecek sıçramalar gösterdiğidir. Bu çalışmanın amacı, bu iki değişken (Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ve tasarruf oranı) arasında bir ilişki olduğunu ve dolaylı vergilerin payının yükselmesinin, gelir bölüşümünü geleneksel kuramda sürekli yinelandığı gibi olumsuz etkilemediği savını ileri sürmektir. Doğaldır ki, bu son ilişki, vergileme-gelir bölüşümü ilişkisi, Türkiye'de gelir bölüşümüne ilişkin hiçbir sayısal verinin bulunmamasından, ampirik bir sınanmaya müsait değildir.

Türkiye ekonomisinin önemli özelliklerinden biri, düşük tasarruf üreten bir ekonomi oluşudur. Tablo 2'de Türkiye'deki tasarruf eğiliminin "Planlı dönemdeki" seyri görülmektedir. Ekonomi, 1986 senesine kadar, 1973 senesi hariç, yüzde 20'lik bir tasarruf oranına erişememiştir. Bu olgunun doğal sonucu da, ya büyüme oranlarına, ya da büyümenin finansman biçimlerine kaçınılmaz olarak yansımaktadır. Türkiye, nüfus artış haddini karşılayacak, diğer bir ifadeyle işsizlik haddini sabit tutacak ya da azaltacak büyüme oranla-

rını yakalayamazken, bazı dönemlerde gösterdiği büyüme performansını da, ya Merkez Bankası kaynaklarına, ya da dış finansmana borçludur. Bu son iki yöntemi de ekonomik sonuçları, sadece iktisatçılar tarafından değil, bu ülkede yaşayan herkes tarafından çok iyi bilinmektedir.

TABLO I

Yıl	Vergiler GSMH	Dolaylı Vergiler Toplam Vergiler	Dolaysız Vergiler Toplam Vergiler	
1	1963	12.6	67.4	32.6
2	1964	13.0	67.3	32.7
3	1965	13.4	66.9	33.1
4	1966	13.6	66.3	33.7
5	1967	14.7	65.9	34.1
6	1968	14.4	64.9	35.1
7	1969	15.3	64.5	35.5
8	1970	15.6	62.5	37.5
9	1971	16.3	60.6	37.5
10	1972	16.2	61.4	38.6
11	1973	16.8	57.6	42.4
12	1974	15.3	53.8	46.2
13	1975	17.7	53.3	46.7
14	1976	19.0	65.5	47.5
15	1977	20.6	46.8	53.2
16	1978	19.1	42.5	57.5
17	1979	18.4	41.8	58.2
18	1980	16.9	37.2	62.8
19	1981	18.1	35.5	64.6
20	1982	17.9	35.9	61.3
21	1983	16.8	40.6	59.1
22	1984	13.0	41.7	57.9
23	1985	13.8	48.2	46.9
24	1986	15.2	47.6	52.0
25	1987	15.5	51.2	49.7
26	1988	14.2	50.3	49.6
27	1989	48.0	48.1	52.0
28	1990	46.0	46.9	54.0

Kaynak: DPT yayınları

Türkiye ekonomisinin iki önemli darboğazından birinin tasarruf üretme kapasitesi olduğu varsayılırsa, (ikincisi de, özellikle 1980'li yılların başına kadar döviz üretme kapasitesidir), iktisat politikası araçları, daha spesifik olarak konuyu doğrudan ilgilendirdiğinden kamu ekonomisine ilişkin değişkenler, örneğin vergi ve borçlanma politikaları, iş tasarrufları maksimize etme yönünde devreye sokulmalıdır.

TABLO II

	Yıl	Özel Tasarruf Oranı	Tasarruf Oranı
1	1963	7.2	12.5
2	1964	10.7	15.2
3	1965	10.8	15.7
4	1966	11.8	17.2
5	1967	11.8	17.4
6	1968	11.7	18.1
7	1969	12.2	18.6
8	1970	12.5	18.4
9	1971	12.9	17.8
10	1972	11.7	18.3
11	1973	14.3	20.1
12	1974	12.3	17.4
13	1975	11.1	17.7
14	1976	11.9	17.6
15	1977	13.0	19.7
16	1978	13.0	15.8
17	1979	16.0	15.8
18	1980	12.9	15.8
19	1981	11.6	17.9
20	1982	11.4	18.1
21	1983	11.1	16.5
22	1984	11.2	17.1
23	1985	9.3	18.5
24	1986	11.7	22.0
25	1987	15.7	24.0
26	1988	17.8	24.9
27	1989	18.2	25.4
28	1990	16.9	21.1

Kaynak: DPT yayınları

Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde payının artış göstermesinin, Türkiye'de gelir bölüşümünü olumsuz etkileyen faktörlerden biri olduğu, gerek akademik, gerek siyasi çevrelerde sürekli öne sürülmektedir. Bu savı, ampirik yöntemlerle test etmek, daha önce de değinildiği gibi, gelir bölüşümüne ilişkin veri bulunmadığından tümü ile imkânsızdır. Teoride ise, bu savı ileri sürenlerin dayandığı temel nokta, dolaylı vergilerin "kaçınılmaz" olarak regresif bir yapıda olmasıdır. Bu "kaçınılmaz" regresif yapı, toplam ödenen dolaylı verginin, gelir düzeyine oranlanmasından kaynaklanmaktadır, ama bu tür bir oranlama, bilindiği gibi, zorunlu değildir. Toplam dolaylı vergilerin toplam tüketime oranı ise, açıktır ki, farklı bir sonuç verecektir. Farklı gelir gruplarının tüketime yönelik mal gruplarına farklı oranlarda tü-

ketim vergisi oranları uygulamak, tüketim vergilerinin "kaçınılmaz" tersine artan oranlılığını, düz oranlı, hatta progresif bir yapıya dönüştürebilmektedir.

Türkiye'de uygulanmakta olan K.D.V. sistemi içinde, oran açıklığı % 15'den ileri gitmemekde, üstelik, ulusal gelirin tüketime giden bölümünün çok büyük bir kısmına % 10-12 dolayında uygulanan K.D.V. regresiviteyi kaçınılmaz olarak değil, iradi bir biçimde, sistemin içine yerleştirmektedir.

Bir entegrasyon durumunda vergi sistemlerimizi ahenkleştirmek zorunda olduğumuz A.T. üyesi ülkelerde, söz konusu K.D.V. oran açıklığı, % 30'a kadar çıkmakta, üst gelir gruplarının tüketimlerine yönelik mal ve hizmetlere uygulanan oranların yükseltilmesiyle, tüketim vergilerinin tersine artan oranlılığı çok ciddi ölçülerde törpülenmektedir. Bir batı avrupalıya, oyuncak ya da kitaba uygulanan K.D.V. oranlarıyla, mücevherata uygulanan oranların aynı ya da çok yakın olmasını açıklamak oldukça zordur.

Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içinde payının yükselmesine getirilen eleştiriler, bu tür bir kamu gelirleri yapısının, gelir bölüşümünü daha da çarpık hale getireceği yönünde odaklanmaktadır. Bu görüşün temel "kuramsal" dayanağı, daha önce de belirtildiği gibi, söz konusu vergilerin regresif özellik taşımasıdır. Bu görüşün "Kuramsal" olarak her zaman tutarlı olmayabileceğinin yanı sıra, esas üstünde durulması gereken nokta, kamu maliyesi değişkenlerine, gelir bölüşümüne yönelik roller yüklemenin ne derece doğru olacaktır.

R. Musgrave'in ünlü ayırımına göre, kamu maliyesine izafe edilen üç temel işlev bulunmaktadır:

- Kaynak dağılım fonksiyonu
- Stabilizasyon fonksiyonu
- Gelir bölüşümüne ilişkin fonksiyon

Bu üç işlevlerden birincisi, yani kamu ekonomisi değişkenlerinin kaynak dağılım üzerindeki etkileri, kanımca disiplinin temel işlevini oluşturmaktadır. Son yıllarda, kamu ekonomisine ilişkin çalışmalar da, zaten bu doğrultuda açılım kazanmaktadır.

Kamu ekonomisinin stabilizasyona ilişkin işlevi ise, akademik çevrelerde çok tartışılmakta, özellikle monetarist iktisatçıların, batı dünyasındaki atılımlarıyla, kanımca konjonktürel olarak arka plâna geçmektedir.

Kamu ekonomisinin gelir bölüşümüne ilişkin "işlevi" ise, kanımca tümü ile yanlış bir tanımlamadır. Ünlü İngiliz iktisatçısı Joan Robinson, sermaye kavramında iktisat öğrencilerine birinci sınıftan itibaren bahsedilmeye başlandığını, bu öğrencilerin, üniversiteyi ve doktoralarını tamamladıklarını, ama kavramı hiç sorgulamadıklarını söyler. Kamu ekonomisi, hatta daha genelinde, iktisat ile gelir bölüşümü alanları arasında her iki yönde de mevcut olduğu ileri sürülen geçişlilik, herkesin hiç tartışmadan veri olarak, kabul et-

tiği, ama kanımca içeriği hiçbir zaman doldurulmamış – belki de doldurulması olanaksız bir konudur.

Bu kısa çalışmada savunmaya çalıştığım görüş anlaşıldığı gibi, gelir bölüşümü konusunun tümü ile iktisat dışı ele alınması gerektiridir. Bu önemce hiçbir zaman, gelir bölüşümünün, yaşamın çok önemli bir alanını oluşturduğu –ve benim de inandığım– savını dışlamamaktadır.